

**ДІЯЛЬНІСТЬ НІМЕЦЬКИХ СПЕЦСЛУЖБ У ТАБОРАХ ДЛЯ
ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ № 355 м. ПРОСКУРОВА ТА № 357 м. СЛАВУТА**

У статті висвітлюється діяльність підрозділів німецьких спецслужб на території Кам'янець-Подільської області в 1941-1944 рр. на прикладі табору для військовополонених № 355 у Проскурові та «Гросс-лазарету» у Славуті.

Ключові слова: Абвер, «Абверкоманда-305», «Абвергрупа-314», відділ 1Ц, Кам'янець-Подільська область, «Гросс-лазарет».

Готуючись до війни, Гітлер надавав великого значення збору військово-політичної інформації про СРСР та інші країни, які вважав потенційними противниками. Після його приходу до влади великі витрати спрямувались на відродження німецьких збройних сил. Одночасно створювались нові спеціальні служби та зміцнювались ті, що вже існували. Основну роль у цьому відігравали розвідка і контррозвідка (Абвер) та Служба Безпеки (СД).

З початком війни німецькими спецслужбами були здійснені організаційно-мобілізаційні заходи. На Східному фронті були зосереджені основні сили розгалуженого апарату розвідки, контррозвідки і диверсійних підрозділів абверу, СД, Міністерства у справах окупованих територій, гестапо, Міністерства закордонних справ, іноземного відділу Міністерства пропаганди.

Основними завданнями абверу в роки війни були збір розвідувальної, військової, політичної та економічної інформації, здійснення диверсій у тилу Червоної армії, контррозвідка на окупованих територіях та боротьба з партизанським рухом.

1941 року кожній німецькій армійській групі, що діяла на фронті, були додані багаточисельні команди та групи абверу. На окупованих територіях у липні-жовтні 1942 року при кожному військовому окрузі були створені територіальні органи абверу – абверштале, які здійснювали практичну розвідувальну, контррозвідувальну та диверсійну роботу. Свою роботу абверштале погоджували з розвідувальними відділами 1Ц штабів військових округів.

Штаб німецького військового з'єднання від дивізії і вище складався з трьох відділів: 1А – оперативний; 1В – тиловий; 1Ц – розвідувальний. Останній здійснював збір та обробку розвідувальної інформації про ворога, проводив профілактичну роботу в частинах німецької армії по боротьбі з шпигунством, радіопропаганду та розповсюдження антирадянських листівок, відповідав за цензуру листів військовослужбовців німецької армії, вивчав радянські військові частини та загони. Відділи 1Ц співпрацювали з абвергрупами, що діяли при відповідних з'єднаннях, ставили перед ними завдання щодо розвідувально-диверсійної роботи. Основними джерелами інформації про ворога були агентурні дані, отримані співробітниками абверу, результати авіаційної та наземної розвідки, підслуховування, перехоплення і обробка документів супротивника та допит військовополонених.

Поразки Червоної армії у перший рік війни були в повній мірі використані спецслужбами Німеччини для здійснення масштабної пропагандистської роботи, схилення частини населення окупованих областей до співробітництва, вербовки військовополонених. Робота спецслужб на окупованій території СРСР проводилась у тісній взаємодії одна з одною та з урахуванням місцевих особливостей.

На окупованій території Поділля дислокувались такі структурні підрозділи спецслужб фашистської Німеччини, як «Абверкоманда-305», «Абвергрупа-314» та розвідувальний відділ 1Ц.

В архівних фондах Управління СБ України у Хмельницькій області зберігаються матеріали, які висвітлюють мету, структуру, форми й методи роботи відділів ІЦ серед військовополонених Проскурівського табору № 355 та Славутського «Гросс-лазарету» № 357.

Велика увага в роботі підрозділів абверу надавалася допитам військовополонених з метою отримання нових відомостей про супротивника. Допити здійснювались відразу після затримання. Для цього перекладачі відділів ІЦ виїжджали в пункти збору військовополонених. Начальники відділів на основі письмових доповідей перекладачів здійснювали відбір полонених й направляли їх для подальших допитів у вищі інстанції. Відповіді військовополонених протоколювались. Далі показанням надавався вигляд довідки. Всі отримані таким чином відомості наносились на загальну карту оперативної обстановки та доповідались начальникам оперативних відділів штабів та командуючим.

Так, у червні 1943 року на посаду перекладача відділу ІЦ в таборі для військовополонених № 357 в м. Славута був призначений зондерфюрер німецької армії Ренер Йозеф Лоренц [2, с.12, 19зв., 26]. У його обов'язки входило визначення вороже налаштованих, обшук новоприбулих полонених та тих, кого відправляли етапом, отримання й перевірка листів і продуктів, які приносило місцеве населення, фільтрація розмов, які велись між військовополоненими та на побаченнях з рідними [2, с.13, 17]. Під час обшуку у військовополонених відбирали реміні, ножі, ножиці, металеві ложки, годинники кишенькові й наручні, різні документи, книги та газети, білизну натільну більше одного комплекту, засоби для гоління, медичні інструменти та гроші й відправляли ешелоном у м. Рівне. Вилучені книги й газети переглядалися Ренером, про їх зміст він доповідав заступнику начальника відділу ІЦ капітану Таушеру. Релігійні та медичні книги, а також німецькі газети російською мовою повертались полоненим [2, с.27 зв.]. Основним завданням Ренера був відбір кандидатур для співпраці з абвером.

У Славутському таборі № 357, який німці назвали «Гросс-лазарет», оскільки був створений для хворих і поранених командирів та солдатів Червоної армії одночасно, утримувалось близько 40-50 тис. військовополонених з великим штатом обслуговуючого персоналу німців, охорони, поліції, перекладачів, жандармерії та лікарів [2, с.44зв.]. Щодня до табору прибувала велика кількість солдатів та офіцерів, яка значно перевищувала можливості табору для розміщення полонених. Багато з них гинули ще по дорозі до табору від ран, хвороб та голоду. Тіла померлих закопували недалеко від казарм «Гросс-лазарету».

У приміщеннях табору була неймовірна скупченість. Німецькі лікарі навмисно розповсюджували інфекційні хвороби. В одному приміщенні поряд з пораненими знаходились хворі на висипний тиф, туберкульоз, дизентерію та інші захворювання. Від цього смертність значно збільшувалась і за добу помирало близько 200-300 осіб. Іноді ще живих полонених німці вивозили й скидали у викопані недалеко від табору ями разом з тілами померлих. Протягом 1942-1943 років адміністрація табору двічі на тиждень плановіно вночі здійснювала розстріли військовополонених [2, с.45зв.]. Загалом за весь період існування «Гросс-лазарету», з 1941 року по січень 1944 року було знищено близько 150 тис. військовополонених.

При штабі Проскурівського табору військовополонених шталаг № 355, як і в «Гросс-лазареті» теж функціонував відділ ІЦ. Там утримувалось від 30 до 40 тис. військовополонених.

Центральний шталаг № 355 розміщувався в передмісті Хмельницького Раково, на території колишніх військових казарм. Одне з його відділень знаходилось біля залізничної станції Гречани, інше – по вул. Кам'янецькій, на території колишнього військкомату, в одноповер-

ховому цегляному будинку та збудованих полоненими бараках (сучасна територія Філармонії, магазину «Оптика», КЕЧ), штаб табору – в одній із казарм у районі стадіону. В одноповерховому кам'яному будинку по Кам'янецькій та 4-х бараках, які побудували військовополонені, утримувалось від 2 до 5 тис. полонених, у Гречанах – від 5 до 8 тис., у Раково – від 15 до 20 тис. [3, с.34].

Працівники відділу 1Ц у таборі № 355 з прибуттям до табору військовополонених допитували їх про місцезнаходження частин Червоної армії, військових об'єктів, настрої солдат та населення, обшукували.

Важливим напрямом діяльності відділу 1-Ц було залучення військовополонених до співпраці, які жили в умовах суворого режиму, шляхом постійних покарань дубинками і карцером, поганого харчування (на добу військовополонені отримували 300 гр. хліба та дві тарілки баланди). Усе це приводило до того, що дехто з військовополонених погоджувався на співпрацю, заохочений крадім харчуванням, тютюном, легкою роботою та ін., сприяв виявленню в таборі комісарів, офіцерів та євреїв, яких «СД» розстрілювало. Велика увага приділялася виявленню спеціалістів з літакобудування. Близько 300 осіб з числа військовополонених та місцевого населення залучили до співпраці з розвідкою офіцери абверу капітани Баунгартен, Шварцер, Гуто. Уся інформація, яку отримували в цьому таборі співробітники абверу, у вигляді звітів, направлялась до «СД» [3, с.35].

Для передачі необхідної інформації завербованих викликали до штабу нібито для прибирання чи виконання будь-якої іншої роботи, що давало можливість зберігати конспірацію. Іноді військовополонених, які співпрацювали з абвером, переводили з табору в табір для кращої конспірації та збору інформації [3, с.36]. Всього за період функціонування проскурівського концтабору до СД було передано близько 3-х тисяч офіцерів, комісарів, євреїв та рядових, вороже налаштованих до фашистського режиму.

У зв'язку з наступом частин Червоної армії всіх військовополонених, що залишались у таборі, 22 грудня 1943 року відправили до таборів у різні області Німеччини. Весь особовий склад штабу табору № 355 також евакуювалися до Німеччини в м. Дюрен.

Контррозвідувальні «Абверкоманда-305» та «Абвергрупа-314» проводили на території Поділля активну агентурну роботу з виявлення радянських розвідників, партизан та підпільників, здійснювали збір та обробку трофейної документації. У підпорядкуванні кожної з них були штатні чи постійні агенти з числа фольксдойче, військовополонених.

«Абверкоманда-305», перебуваючи в м. Проскуріві, переважно концентрувала в своїх руках матеріали діяльності радянських розвідувальних та контррозвідувальних органів, підтримуючи постійний зв'язок з Проскурівською фельдкомендатурою та румунською контррозвідкою, підрозділ якої дислокувався у Жмеринці. На основі отриманих від цих органів матеріалів складала схематичні карти дислокації різних органів радянської розвідки, в тому числі і спеціальних розвідувальних шкіл, виявляла осіб, які навчалися у розвідувальних школах. Отримані документи направлялись до штабу «Валлі-3» та відділу 1-Ц північно-українського фронту. З «Абверкомандою-305» співпрацювали особи, які серед націоналістичних формувань та груп вишукували осіб, пов'язаних з радянськими розвідувальними органами. Одночасно при «Абверкоманді-305» в Проскуріві існувала спеціальна оперативна група, яка безпосередньо залучала до співпраці з німецькою владою місцеве населення [3, с.41-42].

Перебуваючи в підпорядкуванні «Абверкоманди-305» «Абвергрупа-314» здійснювала активну контррозвідувальну діяльність на території не тільки Кам'янець-Подільської, а й Ворошиловградської, Харківської, Полтавської, Київської, Вінницької, Дрогобицької та Львівської облас-

тей. Через своїх агентів з числа радянського населення група виявляла радянських розвідників, підпільників, комуністів, комсомольців, засилала агентів у партизанські загони з метою їх ліквідації. З наступом Червоної армії група неодноразово змінювала місце дислокації, 1943 року розташовувалась у Могилеві-Подільському, її головний підрозділ у Кам'янці-Подільському діяв до березня 1944 року [3, с.9], проводячи боротьбу з підпільними формуваннями, диверсійними групами та партизанськими загонами.

В результаті вивчення діяльності німецьких спецслужб на території Кам'янець-Подільської області впливає висновок, що розвідувальні та контррозвідувальні органи фашистської Німеччини тісно співпрацювали одне з одним, активно займались вербуванням агентів з числа військовополонених та місцевого населення, спрямовували зусилля на збір необхідної інформації, виявлення підпільно-партизанських груп і їх ліквідацію.

Список використаних джерел:

1. Архів Управління СБУ в Хмельницькій обл. – Спр.1103. – 258 арк.
2. Там само. – Спр. 12338. – 142 арк.
3. Там само. – Ф. 5. – Спр. 66. – Т. 1. – 188 арк.
4. Там само. – Спр. 70. – Т. 4. – 465 арк.
5. Там само. – Т. 6. – 434 арк.
6. Там само. – Т. 7. – 206 арк.
7. Там само. – Спр. 1103. – 536 арк.
8. Нацистський окупаційний режим на Хмельниччині. 1941-1944: док. і матер. / упоряд.: М.П. Вавринчук, О.М. Завальнюк, П.Я. Слободянюк [та ін.]. – Кам'янець-Подільський, Оіюм, 2009. – 574 с.
9. Поділля у Великій Вітчизняній війні (1941-1944 рр.): зб. док. і матер. / під ред. М.І. Мехеди. – Львів: Каменяр, 1969. – 414 с.
10. Слободянюк П.Я. Военне лихоліття на Поділлі (1941-1945 рр.): монографія / упоряд.: Слободянюк П.Я., Вавринчук М.П., Олійник Ю.В. [та ін.]. – Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2007. – 312 с.

In the article activity of subsections of the German special services lights up on territory of area of Kamyanets-Podilskiy in 1941-1944 on the example of camp for the prisoners of war №355 at Proskurovi and «Gross-Lazaretu» in Slavuti.

Key words: *Abver, «Abverkomanda-305», «Abvergrupa-314», department of 1Ц, area of Kamyanets-Podilsk, «Gross-Lazaret».*

Отримано: 21.06.2010

УДК 94(477.43)•1932-1933:314.156.5

А. І. Гринько

ЖІНОЧІ ЗАВОРУШЕННЯ ЯК ЗАСІБ БОРОТЬБИ ЗА ВИЖИВАННЯ ДІТЕЙ У 1932—1933 РОКАХ (НА МАТЕРІАЛАХ ПОДІЛЛЯ)

У статті висвітлюється участь жінок Поділля у акціях непокор, зривах хлібоздач, «волинках» та інших заходах з метою порятунку своїх родин під час голодомору 1932-1933 рр. Аналізуються основні вимоги та методи такої боротьби, їх вплив на виживання дітей.

Ключові слова: *Поділля, голодомор, «волинки», активіст, колгосп, хліб, хлібозаготівля.*

Часто говорячи про голодомор 1932-1933 рр., ми символізуємо його з покірністю українського народу, який сліпо, не чинячи ніякого опору, ні активних, ні пасивних його форм, чекав на своє фізичне винищення. І справді, радянська влада настільки сильно скувала українське селянство різними декретами, постановами, наглядовими